

Straszewicz, Michał

Testament Anny z Korsaków Rahoziny z 1563 roku. Przyczynek do dziejów jeńców połockich

---

Przegląd Historyczny 96/3, 449-458

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

MICHAŁ STRASZEWICZ
Polska Akademia Nauk
Instytut Historii

Testament Anny z Korsaków Rahoziny z 1563 roku. Przyczynek do dziejów jeńców połockich*

Kampania połocka Iwana Groźnego w 1563 r. jest wciąż słabo rozpoznany momentem litewsko-rosyjskich zmagania o *Dominium Russiae*. Wprawdzie ostatnio dziejami Połoczczyzny w latach sześćdziesiątych XVI w. zainteresował się białoruski badacz Andriej Januszkiewicz¹. Niedawno otrzymaliśmy też rosyjską monografię o dość szerokim zasięgu chronologicznym, obejmującą dzieje konfliktu o Połock w ciągu pięciu wieków (XII–XVI w.)². Wreszcie przed rokiem ukazała się długo oczekiwana monografia polityki zagranicznej Moskwy w połowie XVI w. autorstwa Anny L. Choroszkievicz³. Rosyjskim historykom zawdzięczamy także najnowsze próby poszerzenia bazy źródłowej powyższego zagadnienia⁴. Wciąż jednak wiele szczegółów wymaga uściślenia, inne zaś są zupełnie nieznanne. Wśród niewielu dotychczasowych prac koncentrujących się na działaniach militarnych lub starających się określić zasięg moskiewskich zdobyczy terytorial-

* Za wskazanie poniższego źródła i konsultacje paleograficzne dziękuję dr. Rafałowi Jaworskiemu z Instytutu Historii Akademii Świętokrzyskiej, filia w Piotrkowie Trybunalskim.

¹ A. Januszkiewicz, *Wajna i gramadstwa: adnosiny nasielnictwa pawnoczna–wschodniaga pamiezza WKL da palityki dzjarzawnaj ulady w perjad inflanckaj wajny 1558–1570*, [w:] *Castrum, Urbis et Bellum*, Miensk 2000, s. 415–421; idem, *Wajennyja dziejanni pamiż Wjalikim Kniastwam Litowskim i Maskowskaj dzjarzawaj wu 60–ja gady XVI stagoddzia*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, t. XIV, Białystok 2000, s. 33–56; idem, *Demograficzna sytuacja na Połoczczyźnie w 60–70–ja gady XVI stagoddzia*, „Wiesti Nacyjanalnaj Akademii Nawuk Białarusi”, Seryja Gumanitarnych Nawuk, 2002, nr 3, s. 53–57. Najnowszą literaturę przedmiotu na Białorusi vide Michaił Spirydoń, *Połoczczyna u sjaredzinie XVI st.*, „Commentarii Polocenses historici”, t. I, 2004, s. 5–19; A. Januszkiewicz, *Bielaruskaja gistoryjagrafija gistoryi snieszniaj polityki Wjalikaga Kniastwa Litouskaga: asnounyja tendenciji i perspektywy razwiccja*, [w:] *Krugbyj stoł* [Materiały z konferencji w Grodnie maj 2003, w druku].

² D. N. Aleksandrow, D. M. Wołodychin, *Bor’ba za Połock mieżdu Litwoj i Rus’ju w XII–XVI ww.*, Moskwa 1994.

³ A. L. Choroszkievicz, *Zachwat Połocka i biegstwo A. M. Kurbskiego w Litwu*, [w:] *Świat pogranicza*, red. M. Nagielski, A. Rachuba, S. Górczyński, Warszawa 2003, s. 117–120; eadem, *Rossija w systemie międzynarodowych otnoszenij sierediny XVI wieka.*, Moskwa 2003. Zdobytcu Połocka autorka poświęciła cały rozdział IV.

⁴ K. W. Baranow, *Zapisnaja kniga połockogo pochoda 1562/63 goda*, „Russkij Diplomatarij”, wyp. 10, 2004, s. 119–154; Ju. W. Anchimuk, *Połockij pochod 1563 goda w czastnych razriadnych knigach*, ibidem, s. 155–170.

nych⁵ uwagę badaczy przyciągał również los ludności Połoczczyzny. Temat ten znalazł swojego piewecę w osobie Ryszarda Miennickiego, który opisał zarówno położenie tzw. egzulantów, jak i dolę zabranych w niewolę, kresząc wizerunek wojewody połockiego Stanisława Dowojny⁶. Także postawa prawosławnej hierarchii duchownej Połocka doczekała się niedawno interesującego szkicu, rozstrzygającego ponad wszelką wątpliwość kwestię jej lojalnej służby wielkiemu księciu litewskiemu⁷.

Zimą 1563 r. Iwan Groźny rozpoczął kampanię wymierzoną w ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Bez większych przeszkód ze strony wojska litewskiego, mimo że litewscy senatorowie zostali w porę ostrzeżeni o niebezpieczeństwie⁸, w końcu stycznia sześćdziesiątych tysięcy armia moskiewska dotarła pod Połock i rozpoczęła oblężenie. Miennicki pisze, że 15 lutego złożył broń Dowojno, a bronili się jeszcze rotmistrz Wierzchlejski z rotami koronnymi oraz szlachta połocka. Wreszcie i oni poddali się, otrzymawszy od Iwana Groźnego obietnicę swobodnego opuszczenia miasta. Car wypuścił jednak tylko koroniarzy, a Połocczan, powiązanych ze sobą i odartych z odzieży, pędził pieszo do Moskwy⁹. Moskiewskie źródła rysują ten obraz nieco inaczej. Pierwsza fala wychodźców w liczbie 11 060 osób, w tym kobiety i dzieci, poddała się już 10 lutego po podpaleniu przez garnizon ostrogu i miasta. Car nakazał ich spisać, a następnie rozdał ich swoim ludzom¹⁰. Po kapitulacji Połocka najznaczniejsi z jeńców zostali odesłani 22 lutego do Moskwy, a pozostali — dwa dni później do Wielkich Łuk¹¹. Z instrukcji dla carskiego gońca Andrieja Kłobukowa, wysłanego na Litwę w lipcu 1563 r. wiadomo, że wydzielono im dwory i środki na utrzymanie¹². W pierwszej grupie znalazła się wystawczyni poniższego testamentu, Anna Rahożina. Umieszczono ją zapewne wraz z pozostałymi jeńcami połockimi w przystosowanym specjalnie do tego celu dworze na Warwarce, gdzie wydzielono specjalne skrzydło dla kobiet¹³.

Grupa świadcząca przy tym dokumencie to średnia szlachta z rejonów Drucka, Tołoczyna oraz Łukomla — terenów położonych na południe i południowy wschód od Połocka, na pograniczu województwa połockiego z powiatami witebskim i orszańskim. Ciekawe, że zabrakło wśród nich przebywających w niewoli moskiewskiej Jurija i Michała Rahożów —

⁵ J. Natanson-Leski, *Dzieje granicy wschodniej Rzeczypospolitej*, t. I, *Granica moskiewska w epoce jagiellońskiej*, Lwów-Warszawa 1922, s. 162-169, 180-183.

⁶ R. Miennicki, *Egzulanci połoccy (1563-1580 r.)*. Karta z dziejów ziemi połockiej, „Ateneum Wileńskie” t. IX, 1931/1932[1934], s. 33-128; idem, *Stanisław Dowojno wojewoda połocki*, ibidem, t. XII, 1937, s. 404-481.

⁷ H. Grała, *Kolpak Witołdowy czy czapka Monomacha? (Dylematy wyznawców prawosławia w monarchii ostatnich Jagiellonów)*, [w:] *Katolicyzm w Rosji i prawosławie w Polsce (XI-XX w.)*, red. J. Bardach et al., [Warszawa] 1997, s. 51-67.

⁸ H. Grała, *Źródła do dziejów stosunków polsko-moskiewskich w XVI wieku. (Nowe znaleziska w Archiwum Warszawskim Radziwiłłów)*, „Miscellanea Historico-Archivistica” t. VII, Warszawa 1997, s. 148-149.

⁹ R. Miennicki, *Egzulanci*, s. 35.

¹⁰ A. Sapunow, *Witebskaja Starina*, t. IV, cz 1, nr 3, s. 52; *Połnoje Sobranije Russkich Letopisiej* (dalej: PSRL), t. XIII (Nikonowskaja Letopis'), s. 356 podaje liczbę 11 160 osób.

¹¹ A. Sapunow, op. cit., t. IV, s. 63-64. Część z nich trafiła do Nowogrodu Wielkiego i tam jeńcy zostali wymordowani podczas ekspedycji karnej Iwana Groźnego w 1570 r., H. Staden, *Zapiski Niemca-opricznika*, wyd. S. Szokariewa, Moskwa 2002, s. 49.

¹² *Pamiętniki dyplomatycznych snoszenij drewniej Rossii s Polsceju*, „Sbornik Imperatorskiego Russkogo Istoriceskogo Obszczestwa” (dalej: SIRIO) t. LXXI, Sankt Petersburg 1892, s. 169.

¹³ H. Staden, op. cit., s. 63-64.

bratanków Olechny¹⁴. Za to na liście świadków widnieją nazwiska Kublickich, Mitkowiczów i Krzywcowów. Zapewne ich świadectwo miało zwiększyć wiarygodność testamentu, który najwyraźniej pisany był w celu zapewnienia Olechnie Rahozie podstawy prawnej do wymienionych w nim dóbr. Ich pojawienie się w dokumencie pozwala znacznie rozszerzyć krąg nazwisk szlachty połockiej wziętej do niewoli w lutym 1563 r. Obok znanych z „Kroniki Litewskiej i Żmudzkiej”: Stanisława Dowojny, Jana Janowicza Hlebowicza, Niemiryczów, Jesmanów i Korsaków, poniższe źródło ukazuje drugi garnitur miejscowej szlachty¹⁵. Pobieżny rzut oka na listę świadków pozwala wysnuć jeszcze dalej idące wnioski. Zarówno sama Rahożina, jak i świadkowie byli posiadaczami dóbr położonych na terenach, które nie zostały zajęte przez wojska moskiewskie. Ich obecność w oblężonym Połocku wskazuje na to, że pewne działania mobilizacyjne zostały podjęte, skoro zjechała się szlachta z najdalszych krańców województwa¹⁶. Dokument niniejszy pośrednio potwierdza ostatnie odkrycia archiwalne, dowodzące, że o zagrożeniu miasta ze strony Moskwy wiedzano dostatecznie wcześniej, by późniejsze przekonanie historyków o pełnym zaskoczeniu uznać za mit¹⁷.

Pod względem treści poniższy testament wpisuje się w pełni w litewską praktykę prawną. Anna Rahożina oddaje swemu mężowi trzecią część dóbr dziedzicznych posiadanych prawem posagu i wiana, na co pozwalała nie tylko tradycja prawna Wielkiego Księstwa Litewskiego, lecz także ustawa z 1509 r. i pierwszy statut litewski (rozdz. IV, art. 2 i 3)¹⁸. Zastanawiające są jedynie wzmianki o prawach Iwana Groźnego do posażnych ruchomości Rahożiny, zagarniętych w Połocku. Testatorka nie przelewa swoich praw do tych przedmiotów na męża, a jedynie zauważa, że zostały zajęte w *Połocku na gosudaria caria i wielikogo kniazia*. Ta wstrzeźliwość jest nad wyraz znacząca, jeśli się zważy, że dyplomaci litewscy jeszcze w 1566 r. domagali się zwrotu „skarbów” zagarniętych w samym Połocku¹⁹. Znamienne przy tym jest i to, że wartość tych ruchomości wyrażona jest w rublach. Należy więc przypuszczać, że testatorka zwróciła się do władz moskiewskich o wycenę, a nawet wynagrodzenie poniesionych strat. W innych przypadkach Rahożina jest bar-

¹⁴ *Opisanije dokumentow archiwa zapadnorusskich uniatskich mitropolitow*, t. I (1470–1700), wyd. S. G. R u n k i e w i c z, Sankt Petersburg 1897, nr 89 (testament Wasilija Stepanowicza Rahozy z 12 grudnia 1578). Wystawca wszystko, co ma, zapisuje synom Michałowi, Iwanowi i Jurijowi: *Czto że kasajetsia do 50 kop groszej i 5 i poł srebrnnych lożek prinadleżawszych Michailu Ragozie po zawieszczaniu jego materi Mariny, pierwoj żeny Wasilija Rahozy, to eti diengi byli istraczeny na wykup Michaila i Jurija Ragoz iz ruk nieprijatielskich iz Moskwy, i w gorazdo bolszem koliczestwie (do 200 kop za oboich), tak czto Michail Ragoza nie imiejat prawa domogatsia etogo nasledstwa ot Awdotii Jurija i Iwana Ragoz*.

¹⁵ PSRL, t. XXXII, s. 110. Z notatek Ryszarda Mienickiego można zidentyfikować jeszcze innych jeńców: Dymitr Korsak, Maryna Korsakowa, rotm. Marcin Ostrowicki, Roman Newelski, Maciej Massalski, Anna Hołubicka, Jesmanowie, Jan Epimachow, Mikołaj Szczyt Niemirow, Krzysztof Ławski, Wasyl Sielawa, Aleksander Moncki, Andrzej Szczyt, Piotr Korsak, Tomasz Moskiejew, Jan Tyszkiewicz, Lietuvos Valstybine Istorijos Archyvas, Wilno (dalej: LVIA), f. 599, sygn. 32, k. 248–249. Wiadomo też, że w moskiewskiej niewoli zmarli: Krzysztof Hlebowicz Korsak oraz Iwan Bucko wraz z córką Anną i zięciem Andriejem Michajłowiczem Zachajewiczem Sielickim, ibidem, sygn. 30, k. 108v; ibidem, sygn. 97, k. 100–100v.

¹⁶ O rozesłaniu wici jeszcze przed królewskim wyjazdem z Litwy (początek listopada 1562 r.) na sejm piotrkowski 1562–1563 vide: *Listy Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, oprac. I. K a n i e w s k a, Kraków 1997, nr 254.

¹⁷ Ibidem, nr 252, 254, 255; H. G r a l a, *Źródła*, s. 148. Ostatnio do wersji o pełnym zaskoczeniu litewskich elit nawiązał A. J a n u s z k i e w i c z, *Wajennyja dziejanni*, s. 38.

¹⁸ J. B a r d a c h, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań 1988, s. 122, 132–133.

¹⁹ SIRIO, t. LXXI, s. 393.

dziej skrupulatna. Dysponuje nawet dobrami, które dopiero w przyszłości miała nabyć w wyniku procesu o spadek po Fennie Położownie. Pozwala to wnioskować, że dokument powstawał pod czujnym okiem urzędniczego personelu moskiewskiego, który nie tylko perlustrował wszystkie pisma przekazywane przez jeńców posłom litewskim, lecz także mógł czynnie uczestniczyć w ich powstawaniu. Ponadto dokument wykorzystuje wyraźnie elementy formularza moskiewskiego. Wyrażenia: *Sie jaz raba Bożaja — — cęłym umom, ruku priłożyli* itp. należą do stałego elementu moskiewskich testamentów²⁰.

Niniejszy dokument jest istotny nie tyle ze względu na swoją dość zwyczajną treść, ile ze względu na formę i kontekst, w jakim powstał i jak funkcjonował. Zwraca uwagę zwłaszcza pismo, wykazujące wszelkie cechy moskiewskiej kancelarii XVI w., przy zachowaniu zasadniczo formularza używanego w Wielkim Księstwie Litewskim. Spisującym testament był Iwaszko Mojsiejewicz Niezdin, najprawdopodobniej jeden z niższych urzędników (*tołmaczy, pierepiszczików*) któregoś z moskiewskich *prikazów*. W 1578–1579 r. asystował przy wpisywaniu aktu kupna nieruchomości do akt *pomiestnego prikazu*, co jednakowoż nie przesądza, że piętnaście lat wcześniej był związany z tym urzędem²¹. Być może także pełnił on funkcję tzw. *płoszczadnego poddjaczego*, koncesjonowanego urzędnika spisującego dokumenty prywatne i pełniącego rolę swoistego notariusza. Nie figuruje on jednak w żadnym spisie personelu biurokratycznego Moskwy w XVI w.²² Jest zatem prawdopodobne, że niniejsze źródło pozwala nieco rozszerzyć wiedzę na temat urzędniczego personelu państwa moskiewskiego.

Prawdopodobieństwo, że kancelaria Iwana Groźnego zaangażowała się w powstawanie tego dokumentu daje asumpt do kilku spostrzeżeń na temat położenia jeńców połockich. Z innych przekazów wiemy, że grupa przewieziona do Moskwy została umiejscowiona w oddzielnym dworze. Trudno natomiast powiedzieć, czy i oni mieli taką swobodę poczynać jak jeńcy z terenu Inflant, których na dzień wypuszczano swobodnie do miasta, zamykając jedynie na noc²³. Wiadomo, że pozwalano Litwinom na przesyłanie pieniędzy i sukna²⁴, zezwalano na korespondencję (oczywiście pod nadzorem) z ojczyzną²⁵, a ponadto, na co wskazuje niniejszy dokument, na dysponowanie swoimi dobrami.

²⁰ Na przykład: *duchownaja* kniazia Michaiła Iwanowicza Worotyńskiego z 1566 r., *Akty służącego ziemle-władienija XV–naczała XVII w.*, t. III, Moskwa 2002, nr 59 (cf. też nr 86 testamentu z 1610 r.).

²¹ Jego nazwisko wraz z sześcioma innymi poprzedzone jest określeniem *A na to posłusi*, A. W. A n t o n o w, *Kostrmskaje monastyry w dokumentach XVI–naczała XVII w.*, „Russkij Diplomatarij”, wyp. 7, Moskwa 2001, s. 101.

²² S. W. W i e s i o ł o w s k i j, *Diaki i poddjaczyje w XV–XVII wieku*, Moskwa 1977; A. Sawwa, *Diaki i poddjaczyje Posolskiego prikaza w XVI w.*, Saratow 1930; H. G r a l a, *Iwan Michajłowicz Wiskowatyj. Kariera gosudarstwiennogo diejatiela w Moskwie XVI w.*, Moskwa 1995; D. N. L i c h a c z e w, *Razriadnyje diaki XVI w.*, Sankt Petersburg 1897.

²³ H. S t a d e n, op. cit., s. 63. Notatka ta wyraźnie odnosi się do jeńców z terenu Inflant: *Zdies była wystrojona bolszaja tiurma, sowsiem kak zamok; w niej sidieli plenniki, wziatyje w plen na pole bitwy w Liflandii. Na dien tiurremnyj storoz wypuskał ich po gorodu, a na noc kował w żeleza*. Prawdopodobnie chodzi tu o ludność pochodzenia niemieckiego, dla której wkrótce potem utworzono strefy zamieszkania (słobody Juriewską i Rugodiwską), N. B. S z e ł a m a n o w a, *K woprosu o posielennyh plennyh Liwoncow w Moskwie wo II poł. XVI w.*, [w:] *Awstro–Wengrija i sławiano germanskaje odnoszenija*, red. W. D. K o r o l u k, Moskwa 1965, s. 180. Ludność z terenu Litwy czy Korony nie miała pozwolenia na osiedlenie.

²⁴ Wasyl Rahoza posłał synom będącym w niewoli 20 kop groszy i postaw sukna *ljamborgskiego*, za pośrednictwem swojego bojara Afanasija Moskala, *Opisanije dokumentow*, t. I, nr 89.

²⁵ A. Ł o c h w i c k i j, *O plennyh po drowieniu Russkomu prawu (XV, XVI, XVII wieka)*, Moskwa 1855, rozdz. 6, s. 2.

W znacznie gorszej sytuacji znalazł się metropolita połocki Arseniusz, którego dobra zostały skonfiskowane²⁶. Wprawdzie Rahożina w testamencie wspomina tylko o ziemiach leżących poza zasięgiem zdobyczy moskiewskich, to jednak pretensje Iwana Groźnego sięgały praw do całej ziemi połockiej, a nawet całego Wielkiego Księstwa Litewskiego²⁷. Nasuwa się wniosek, że traktowano tych więźniów jako przyszłych poddanych, których prawa majątkowe w jakimś stopniu należało respektować. W tym świetle sporządzenie testamentu przez człowieka związanego z urzędem zajmującym się zagadnieniem własności ziemskiej jest tutaj bardzo na miejscu. Warto przy tej okazji zauważyć, że Dowojno i pozostali oddelegowani więźniowie podczas widzenia z bawiącymi w Moskwie dyplomatami litewskimi o Zygmuncie Augustie wypowiadali się jako o *bywszem swoim gosudarie*, traktując (zapewne pod przymusem) Iwana jako swego pana²⁸. Najwyraźniej więc w Moskwie uznano powstanie tego testamentu jako wyborną okazję do podkreślenia nie tylko swojej zwierzchności nad szlachtą połocką, ale nawet do uzasadnienia prawnego swoich roszczeń do tych skrawków Połoczczyzny, które wciąż pozostawały we władaniu litewskim. Oto bowiem więźniowie, którzy całowali krzyż i przysięgali carowi, swobodnie dysponowali ziemią pozostającą realnie w rękach wielkiego księcia litewskiego. A że wedle moskiewskiej wykładni stosunków własnościowych ziemia poddanych należała do cara, poddani zaś użytkowali ją w formie tzw. *pomiest'ja*, można było pokusić się o potraktowanie tego dokumentu jako precedensu. Moskiewscy bojarzy podczas rokowań o rozejm w 1570 r., kreśląc projekt granicy, poprowadzili ją przez miejscowość Zielkowicze, wyraźnie zaznaczając, że należała ona do Wasyla Mitkowicza²⁹. Podobnie Kublicze³⁰ Grigorija Kublickiego podczas rokowań w 1566 r. były obiektem roszczeń Iwana Groźnego. Zresztą zebranie możliwie bogatej dokumentacji własnościowej zagarniętych ziem było jednym z celów grabieżczej polityki po zdobyciu Połocka, o czym świadczą losy dokumentów rodziny Suszyńskich i Pachomowiczów³¹ oraz przypadek Fedora Szauly (Sawuły), który procesował się z kimś „o majątnostkę jego, którą on miał z dawna wiecznością jeszcze *sua* od roku 53 albo 4 miał wiele lat przed unią i przed zburzeniem Połocka a przywilej z wszą majątnością i sam dostał się był na Połocku w ręce nieprzyjacielskie”³². Pozostali na Litwie egzulanci także stracili swe archiwa, co skrętnie odnotowano w kancelarii litewskiej³³.

²⁶ H. Grał a, *Kołpak Witoldowy czy czapka Monomacha*, s. 53.

²⁷ Idem, *Kizuczeniju ruszskoj gosudarstwiennoj sfragistiki XVI w. (Litowskije „kolumny” na Bolszoi gosudarstwiennoi pieczati Iwana IV Groznogo)*, „Russia Mediaevalis” t. IX, 1997, z. 1, s. 93.

²⁸ SIRIO, t. LXXI, s. 280, 281.

²⁹ Ibidem, s. 670.

³⁰ Kublicze — włość leżąca za Dźwiną przy rzece Karaksie, *Piscowye knigi Moskowskogo gosudarstwa*, cz. I, *Piscowye knigi XVI w.*, otd. II, Sankt Petersburg 1877, s. 439. W 1563 r. leżała ona jeszcze poza zasięgiem zdobyczy moskiewskich, *Tietrad a w niej pisany rubieży gorodu Połocku i połockomu powietu*, wyd. P. S. Saw i e l e w, „Wremiennik Imperatorskogo Obszczestwa Istorii i DREWnostiej Rossijskich” t. IV, 1856, s. 22.

³¹ LVIA, f. 599, sygn. 97, k. 80v; ibidem, f. 599, sygn. 30, k. 230.

³² Józef Korsak, sędzia ziemski połocki do A. Gosiewskiego z Połocka, 11 października 1596 (BPAN Kraków, 342, s. 497–499). Identyfikacja osoby podsędka połockiego na podstawie: RGADA, f. 389 (Metryka Litewska), nr 66, k. 44–44v. Za tę i inne informacje osobowe zebrane z Metryki Litewskiej dziękuję dr. hab. Henrykowi Lulewiczowi z Instytutu Historii PAN.

³³ Wykaz pobranych przywilejów przedstawionych do dekretu Ostafiego Wołłowicza przez Kościuszkowiczów, 13 sierpnia 1563, LVIA, f. 599, sygn. 31, k. 45 (kopia Mienickiego).

Trzeba także pamiętać, że dobre warunki zapewnione jeńcom w Moskwie trwały tylko do 1566 r. Ich pogorszenie miało miejsce za sprawą poselstwa Jerzego Chodkiewicza, Jerzego Tyszkiewicza i Michała Haraburdy. Posłowie litewscy, nie mogąc doprowadzić do wymiany przywiezionych ze sobą jeńców moskiewskich, zakuli ich w kajdany. Iwan Groźny, dowiedziawszy się o tym, zastosował retorsję, wrzucając Połocczan do lochów ze zwykłymi rzeźmieszkami³⁴. Z całej afery korzyści odniósł tylko rodzony brat Anny, Dymitr Korsak, którego ostatecznie wymieniono za wspomnianych wyżej moskiewskich *plenników*³⁵.

Dalsze rokowania w sprawie jeńców połockich, prowadzone w 1566 i 1567 r., przyniosły niewielkie rezultaty ze względu na upór strony rosyjskiej, by więźniów połockich oddawać za wygórowany okup. Konsekwentne obstawanie przez Iwana Groźnego przy swojej wersji „rozliczenia” jeńców podyktowane było na pewno pomyślnym dla strony rosyjskiej — do tego momentu — przebiegiem wojny. Sytuacja diametralnie się zmieniła, gdy w 1569 r. książę Aleksander Połubiński zdobył Izborsk, gród należący do tzw. *prigorodków* pskowskich. Rokowania w sprawie wymiany jeńców z tego starcia były krótkotrwałe, a strona rosyjska nad wyraz uległa. Jeszcze w tym samym roku za wojewodę izborskiego Afanasija Naszczokina z rodziną oraz pisarzy wojewodzińskich (w sumie 8 osób) oddano 50 żołnierzy litewskich wraz z rotmistrzem³⁶. Niewykluczone więc, że sztywnie stanowisko Moskwy w przetargach o jeńców połockich wynikało z potrzeby politycznego wykorzystania ich pobytu w Moskwie.

Trudno powiedzieć, kiedy i w jaki sposób testament trafił na Litwę. Należy wziąć pod uwagę, że nastąpiło to drogą przemytu. Jeśli jednak trop o udziale oficjalnych czynników w powstawaniu dokumentu jest właściwy, wówczas prawdopodobne wydają się dwie hipotezy. W lecie 1563 r. wraz z posłańcem Jerzym Bykowskim do jeńców trafiły nieznanne nam bliżej pisma od króla, Panów Rad i być może kogoś jeszcze. 8 września, podczas spotkania Dowojny z posłannikiem królewskim Mackiewiczem, wojewoda połocki przekazał mu swój list do króla, który wraz z innymi, nieznanymi bliżej pismami został perlustrowany przez diaka Andrieja Wasiliewa i oddany wysłannikowi Zygmunta Augusta³⁷. W grudniu 1563 r. jeńcom połockim pozwolono napisać listy do króla i rodzin³⁸. Być może więc testament już wkrótce po napisaniu trafił do rąk Olechny Rahozy. Ze względu na początek nowego roku kalendarza juliańskiego (1 września) można zawęzić datowanie dokumentu, co doskonale wpisuje się w powyższe kontakty jeńców z posłami litewskimi³⁹.

Być może pewną wskazówkę może stanowić dopisana inną ręką na odwrocie dokumentu data 1571. Wówczas przekazanie testamentu mogłoby się odbyć wraz z falą wymia-

³⁴ SIRIO, t. LXXI, s. 415. W *tatinej tiurnie* pisał swój list do Romana Sanguszki także polski jeńiec wzięty pod Połockiem, Piotr Głostowski, *Archiwum XX Sanguszków w Sławucie*, t. VII, Lwów 1910, s. 217. Podobne wydarzenia musiały mieć miejsce również w 1529 r. o czym świadczą protesty dyplomatów litewskich, A. Ł o c h o t i n, *O plennych*, rozdz. 1, s. 6, rozdz. 4, s. 4.

³⁵ SIRIO, t. LXXI, s. 423.

³⁶ Ibidem, s. 688. O resztę jeńców moskiewskich z tej potyczki upominano się także w 1570 r.

³⁷ Ibidem, s. 143.

³⁸ R. M i e n i c k i, *Stanisław Dowojno*, s. 465–466.

³⁹ Nie ma wskazówek, aby pierwotny testament Dowojny z 1566 r. powstał w ten sam sposób co testament Rahozy. Dowojna sporządził ponowny zapis 2 grudnia 1567 (AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 7788) podczas pobytu Michała Haraburdy, R. M i e n i c k i, *Stanisław Dowojno*, s. 471–472.

ny jeńców, która nastąpiła po podpisaniu rozejmu w poprzednim roku, choć niewykluczone, że data powyższa jest po prostu błędem odczytującego, który nie orientował się w zasadach moskiewskiego datowania. Trudno jednak wyrokować, za czym pośrednictwem dokument przewieziono. Nie zachowały się zestawienia zdobytej ludności, mimo że moskiewska biurokracja począwszy od dnia kapitulacji Połocka sporządziła ich kilka. W źródłach wzmiankowane są co najmniej dwa takie spisy, przekazane Litwie za pośrednictwem wypuszczonego około 1565 r. Jana Janowicza Hlebowicza oraz o rok późniejsze, przedstawione wielkiemu poselstwu litewskiemu Tyszkiewicza, Chodkiewicza i Haraburdy. W 1566 r. było ich, według świadectwa bojarów, około 3 tys. Znalezienie podobnego spisu pozwoliłoby poznać dalsze losy wymienionych w dokumencie świadków.

Na korzyść hipotezy o roku 1571 jako dacie pojawienia się dokumentu na Litwie przemawia fakt, że został użyty w sporach majątkowych dopiero w latach siedemdziesiątych. Następny dokument po testamencie nosi datę 23 lutego 1573⁴⁰. Jest to rejestr *cząści czwartoje diełu doczasnego* majątku Sienna, należącego do Marcina Danilewicza Kurcewicza — wojskiego witebskiego, Dymitra i Romana Wasylewiczów Korsaków oraz kniazia Adriana Sokolińskiego z żoną Rainą Wasilewną z Korsaków. Wzmiankowany także w testamencie Rahoziny dwór Chudowo dostał się wówczas Sokolińskiemu i Kurcewiczowi. Kolejny list Dymitra Sapiehy — rewizora i sprawcy puszczy oraz jego żony Pietruchny Wasylewny Korsakowny wspomina o podziale Sienna, Chudowa, Kriwoj i Wiazowika, które po Bohdanie Iwanownie Sieńskiej mieli dziedziczyć: Dymitr, Roman, *Polonaja* żona Kurcza, Raina — żona Sokolińskiego i Pietruchna. Wreszcie kolejny dokument zbioru dowodzi, że Raina wykupiła działy Rahozy i Sapiehy, zapożyczając się u męża Adriana Sokolińskiego na 1500 kop groszy⁴¹. Mamy więc dowód, że testament Rahoziny zaistniał w obiegu prawnym. Zapewne dlatego przy okazji pierwotnego archiwizowania (sygn. Fas. 1 n: 1) dokument został opatrzone uwagą „Do spraw wielce potrzebnych”.

*

Potrzebę edycji niniejszego testamentu uzasadnić można rosnącym zainteresowaniem badaczy tą tematyką⁴². Ponadto wydawany dokument jest interesujący ze względu na okoliczności, w których powstał.

Testament Anny Rahoziny pochodzi ze zbiorów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, z rękopisu o sygn. 14268 III, zawierającego materiały majątkowe rodziny Korsaków od 1563 r. aż do XIX w. i otwiera tę jednostkę archiwalną. Jest to jedna karta formatu folio o wymiarach 29 cm szerokości i 53 (53,5) cm wysokości plus 4 cm zakładki na pieczęcie. Papier nosi ślady złożenia w kopertę formatu 10x10,5 cm. Zachowane jest pięć okrągłych pieczęci sygnetowych wyciśniętych na papierze na czarnym wosku o średnicy 1,8–1,9 cm, jedynie ostatnia o średnicy 1,5 cm. Trzy z nich są dobrze zachowane. Pierwsza — z podpisem *Wasilija Mitkowicza ruka* — przedstawia herb Prawdzic

⁴⁰ BOss., sygn. 14268 III, k. 9.

⁴¹ Ibidem, k. 34–37.

⁴² W. W a r o n i n, *Testament połockaga burmistrza Dawyda Pankowa 1559 g.*, [w:] *Gistoryja i archealogija Połacka i Połackaj Ziamli. Materyjaly IV miżnarodnaj nawukowaj kanferencyi*, red. T. A. D ż u m a n t a j e w a, Połack 2002, s. 32–40. Autorowi winien jestem wdzięczność za udostępnienie mi wydruku.

i przypomina rysunek na pieczęci Hanny Dowojnowej Kuleszewiczowej⁴³. Nie udało się jednak odczytać liter nad przedstawieniem lwa. Warto jednak zaznaczyć, że w literaturze przedmiotu nie wiadomo było o posługiwaniu się tym herbem przez Mitkowiczów⁴⁴. Pieczęć z odmianą herbu Haki i podpisem *Kmita Bogdanowicz ruku podpisał*, należąca do przedstawiciela rodu Sielawów, wykazuje podobieństwo z przedstawieniem w tarczy z pieczęci Matusa Łazawickiego, tyle że z literami KÁ⁴⁵. Pieczęci Grigorija Kublickiego (z podpisem *Grigorij Kublickij własną ruka* umiejscowionym niewłaściwie — pod środkową pieczęcią) oraz Zdana Krywcowa (*Ždana Lewonowicza ruka*) przedstawiają herb Ostoja. Pieczęć Zdana Lewkonowicza Krywcowa poza kształtem odcisku jest identyczna z wczesną pieczęcią jego syna Bieniasza⁴⁶. Środkowa, zatarta pieczęć należy zatem najpewniej do testatorki. Stan zachowania odcisku uniemożliwia precyzyjną atrybucję. Warto jednak zauważyć, że w najmniejszym stopniu nie przypomina on ani Kotwicy — rodowego herbu Korsaków, ani herbu Śreniawa, używanego przez Rahozów.

Obok oryginału zamieszczone zostały dwie kopie transliterowane alfabetem łacińskim. Pierwsza z nich pochodzi z przełomu XVII i XVIII w. (bliższe ustalenie daty powstania utrudnia brak filigranu), druga zaś z początku XX stulecia. Ze względu na proveniencję moskiewską dokumentu jego edycja przygotowana jest na podstawie rosyjskiej instrukcji wydawniczej⁴⁷. Zgodnie z nią pisownię uwspółcześiono, pozostawiając jednak charakterystyczne oboczności, np.: *роба божая, память, ыменях*, mogące wskazywać na odmienną od dzisiejszej lekcję.

*

1563 r. [marzec–sierpień] Moskwa. Testament Anny z Korsaków Rahoziny¹. *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. 14268 III, k. 1*

Се яз роба божая Анна Василевна Корсакова Олехнова жена Степановича Рагозина пишю себе сю память духовною своим целым умом, отходя сего света на чужой стороне в полану в цареве государеве отчине великого князя Ивана

⁴³ A. C i t o u, *Pjaczatki starazytnaj Bielarusi*, Miensk 1993, s. 73, nr 96.

⁴⁴ Dotychczas przyznawano Mitkowiczom herb Prus.

⁴⁵ A. C i t o u, *Pjaczatki*, s. 58, nr 12. W. W i j u k – K o j a ł o w i c z, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compedium* (dalej: *Compedium*), wyd. F. P i e k o s i ń s k i, Kraków 1897, s. 69.

⁴⁶ Ibidem, s. 92, nr 213.

⁴⁷ *Prawiła izdanija istoričeskich dokumentow w SSSR*, Moskwa 1990.

¹ Na odwrocie adres: „*Testament godnej Pamieci Pani Hanny Wasiliewny Korsakowny Olechnowej Rahozinej zapisania wieczności panu Olechnie Rahozie małżonkowi swemu trzeciej części wszystkich majątności ojczystych i macierzystych a mianowicie zamku sieńskiego i wszystkich rzeczy ruchomych a na dwu częściach wszystkich majątności summy 400 kop gr*”.

Василевича всяя Руссии на Москве, что взял за мною муж мой Оলেখна² приданова у отца моего Василя³ и у матери моей золота и серебра и жежчюгу и платья и всякие рухледи на полтретя ста рублев. И то мое приданое все взято в Полоцку на царя государя великого князя [имя] и того приданого моего брата моей и моим сестрам, и моему роду, племяни того приданого на моем мужи на Оলেখне не искати. Да к тому которая часть в ьменях князя Грнгоря Ивановича Сенскова⁴ дяди нашего спала на нас правом прираженным по матце нашей пани Василева Михайловича Корсаковой по пани Богдане Ивановне княжне Сенской⁵, то есть город Сено⁶ со всеми села и з деревнями как к тому городу и селам и деревням было ис стари, да в витепском уезде двор Везовик⁷ с селы и деревнями, да в друцком уезде двор Худово⁸ села и з деревнями, да в друцком же уезде два села з деревнями Кривая⁹ и Монастырица¹⁰ и ещо и в ьнших именьях которая мают прийти на нас по бабце нашей по княгини Фенне Полозовне¹¹. И на што в том городе Сене и в дворех и в селех и в деревнях по матце и по бабце придет на часть мою вечным делом. И Яз отказываю и записую мужу своему Оলেখне в той части моей третю часть на

² *Olechno Stepanowicz Rahoza, szlachcic połocki wzmiankowany w rewizji 1552 r. w Mienicy przy rzece Uszacze (ściślej: właściciel wsi w tej włości, Piscowyje knigi Moskovskogo gosudarstwa, cz. I, Piscowyje knigi XVI w., Otd. II, Sankt Petersburg 1877, s. 440) należącej do dworu czerswiackiego w folwarku zamkowym, Połockaja Rewizja 1552 g., wyd. I. I. Łappo, „Cztienija Imperatorskogo Obszczestwa Istorii i Drewnostiej Rossijskich” t. II, 1905, s. 68 oraz jako właściciel dworu Łutowo, ibidem, s. 142, 162. W 1556 r. otrzymał od wojewody Dowojny bojarów putnych nad jeziorem Orzechowno, W Waronin, Połackija putnyja sługi wa uradawaj palitycy WKL (XV–I pal. XVI w.), „Bielarusskij Gistarycznyj Ahlad” t. VII, 2000, z. 13, s. 318–319. W latach 1567–1568 rotmistrz w zamku mohylewskim, Archiwum XX Sanguszków w Sławucie, t. VII, Lwów 1910, s. 143, 245. Z drugiej żony Polony miał córkę Fedorę, żonę Siemiona Sielawy, vide LVIA, f. 599, sygn 31, k. 48; BPAN w Kórniku 12390, k. 6.*

³ *Wasyl Michajłowicz Korsak (zm. 1561), horodniczy połocki, od 1552 r. ciwun i klucznik połocki, dziedzic Bobynicz, Dziernowicz i Sieliszczu i in., A. B o n i e c k i, Herbarz Polski, t. XII, Warszawa 1908, s. 178; idem, Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI w., Warszawa 1887, s. 146. Wraz z bratem Iwanem — chorążym połockim właściciel Umjuny, Kozianów, Mosarów, Nieszczerdy i Kubków, Połockaja Rewizja 1552 g s. 104.*

⁴ *Hrehory Iwanowicz Sienski, dworzanin hospodarski, zm. przed 1561 r., J. W o l f f. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku, Warszawa 1895, reprint Warszawa 1994, s. 457.*

⁵ *Bogdana Iwanowna Sienska zm. przed 1561 r., ibidem, s. 206–207, 457–458.*

⁶ *Siенno, miasto powiatowe w gub. mohylewskiej, koło Drucka i Tołoczyna.*

⁷ *Wiazowik (Wiazowiec), wieś w powiecie witebskim w ziemi sieńskiej, w 1533 r. wzmiankowana jako własność Dymitra Romanowicza Widunickiego, Lietuvos Metrika, t. VI, Vilnius 1995, nr 193; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich (dalej: SGKP), t. XIII, Warszawa 1893, notuje Wiazowiki w pow. orszańskim gm. Rudnia.*

⁸ *Chudowo — miasteczko w powiecie drukim na południe od Lukomla nad południowym brzegiem jeziora Sielawa, M. F. Spiridonow, Zakreposzczenie kretjanstwa Bielarusi XV–XVI w., Minsk 1992, mapa. W XIX w. wieś i dobra w powiecie Sienskim, gm. Lisiczyno, vide SGKP, t. XV, cz. I, Warszawa 1900, s. 331. W 1562 r. wyniku ugody z Bohdanem Oziereckim zarówno Chudowo, jak i Kriwaja i Monastyriszcza przechodzą w ręce Bohdany z Sienskich Korsakowej, J. W o l f f. op. cit., s. 206–207, 457–458.*

⁹ *Kriwaja w powiecie drukim, obecnie w wołkawickim ujeździe, tałaczynskiego rajona, J. N. R a p a n o w i c z, Słaunik nazwau naselennych punktaw wicebskaj wobłasci, Miensk 1977, s. 209.*

¹⁰ *Monastyriszcza w powiecie drukim, obecnie w rydamlskim ujeździe, tałaczynskiego rajona, J. N. R a p a n o w i c z, op. cit., s. 250. Być może tożsame z Monasterami w pow. sieńskim, gm. Tołoczyn lub Monasterem w pow. sieńskim, gm. Czereja, SGKP, t. VI, Warszawa 1885, s. 653–654.*

¹¹ *Fenna Semenowna Połozowna, 1–o voto Sienska, 2–o voto Widunicka (Lubecka), zm. między 4 marca 1562 a 1563 r., córka Semena Fedorowicza Połozowicza, dzierzawcyrzeczyckiego, J. W o l f f. op. cit., s. 206–207, 457–458.*

вечность а две части тех жа иженей моих материстых и сподковых записую мужу своему Олехне в суме пенезей в четырех сот копех грошей литовские лечбы мает муж мой Олехна третю часть тех именей моих в верху написанных вечно на себя держати аж его государя моего мужа там Бог вынесет. И волен муж мой тою третю моею частью продать и отдать и в зоклад заложити и по души отписати где хотя на свой прожиток обернути а братп и сестрам моим и ближнему племени у него в то не вступатися вечно. Две части тех жа именей моих мает муж мой Олехна держати да того часа поколе братья моя и сестры тою сумою пенезей четырехсот коп грошей ему сполна отдадут а приказываю душу свою помянуть по своем животе мужу своему Олехне Степановичю Рагозину. А у духовные памяти седел отец мой духовной клементовской поп Максим Гаврилов¹² сын да Василей Миткович¹³ да Кмита Богданов сынъ Селява¹⁴ да Григорей Кублицкой¹⁵, да Ждан Левконович Кривцов¹⁶ и била есми им челом своим целым умом чтобы пожаловали печати свои приложили и которые грамоте умеют и руки свои приписали. И по моему челобитю пожаловали руки свои приписали и печати приложили. И яз Анна к сей духовной памяти и свою печат приложила. А память духовную писал Ивашко Мойсеевъ сын Нездин¹⁷ лета 7000 смеьдесят перваго.

na odwrocie: К сей памяти духовной места атець духовный поп Максим клементевской сидель и руку приложилъ+

¹² Maksym Gawriłow, pop cerkwi św. Klemensa w Moskwie. Według danych siedemnastowiecznych znajdowały się w Moskwie dwie cerkwie pod tym wezwaniem: jedna drewniana za Piotrowskimi Wrotami w strzeleckiej słobodzie (wzmiankowana w 1657 r., potem przemianowana na cerkiew Znamienija); druga przy ul. Warwarce, wzmiankowana w 1668–1676 r., *P. W Syt i n*, Istorija planirowki i zastrojki Moskwy, t. 1, Moskwa 1972, s. 176, 359, 362.

¹³ Wasyl Mitykowicz, szlachc polocki, właściciel Naczów, Uchotewiczowa, Zielkowicz, Gorskli i 5 pustoszy, wystawił w 1552 r. trzy konie, Połockaja Rewizja 1552 g., s. 135–136. W 1563 r. wzmiankowany jako właściciel 15 wsi w Ustszaczach Piscowyje knigi, s. 440. Wzmiankowany jako zmarły w 1572 r. w kwitacji sumy zastawnej Adama Marciniowicza Sipowicza, BPAN Kórnik, 12390, k. 1.

¹⁴ Kmita Gawriłow Sielawa, wspomniany w 1563 r. jako właściciel wsi Pra, należącej do włości Kublicze, Piscowyje knigi, s. 439; *Tietrad a w niej pisany rubieży*, s. 28. Ojciec Maryny Kmitynianki Sielawianki, zony Klimbuta, LVIA, f. 599 sygn. 30, k. 105.

¹⁵ Grigorij Bogdanowicz Kublicki, zapewne tożsamy z Grinaszkiem Kublickim, wystawiającym w 1552 r. dwa konie współwłaścicielem Kublicz (14 dymów) oraz trzech siół doń należących, Połockaja Rewizja 1552 g., s. 129. Świadczy 14 czerwca 1561 przy cesji Matfiejowszczyzny, części Kublicz, Fiedora Grigoriewicza Zaleskiego na rzecz Iwana Iwanowicza Newelskiego za 60 kop groszy lit., LVIA, f. 599, sygn 102, k. 1–2. Według tablic genealogicznych z archiwum rodzowego żył jeszcze 3 stycznia 1582 (wszczął proces w grodzie orszańskim), Rossijskaja Gosudarstwien-naja Biblioteka Im. Lenina, Fond 143, karton 1, sygn. 1, k. 8; ibidem, sygn. 3. Ojciec Piotra Grigoriewicza Kublickiego — podstarościego, a potem podsędka orszańskiego, RGADA, F. 389, nr 91, k. 167–167v.

¹⁶ Żdan Lewkonowicz Kriwcow, syn Lwa Iwanowicza — dworzanina królewskiego w 1510 r. Rodzina Krywcowów herbu Ostoja, udokumentowana w Połockiem, *A. B o n i e c k i*, Herbarz polski, t. XIII, Warszawa 1909, s. 33; idem, Poczet rodów, s. 160. Jego synem był Bieniasz Zdanowicz Krzywcewicz — pisarz grodzki, podstarości oszmiański, następnie sędzia grodzki i namiestnik sądowy nowogródzki, S. Uruski, Rodzina. Herbarz szlachty polskiej, t. VIII, Warszawa 1914, s. 135; RGADA, F. 356, opis 2, nr 13, k. 457; AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. X, nr 141, s. 4, nr 146, s. 5.

¹⁷ Iwaszko Mojsiejew Niezdin, wzmiankowany jeszcze w 1578–1579 r., cf. przyp. 20 wstępu wydawcy.